

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

THEORETICAL STUDY OF GENDER DIFFERENCES OF AGGRESSIVE POLICE BEHAVIOR AT THE STAGE OF PROFESSIONAL TRAINING

Формування особистості відбувається під впливом соціального середовища. Неприятливі психологічні, біологічні, соціально-психологічні фактори спотворюють певний перебіг становлення людини та її способу життя.

Агресія має різноманітну природу: соціальну, біологічну, фізіологічну, моральну, правову тощо. Під словом «психологічна» розуміється, що, крім багатьох інших способів аналізу, можна виділити специфічну психологічну природу агресії.

Агресія – це будь-яка форма особистості, емоційної, поведінкової активності, яка спрямована на образ, приниження, нанесення тілесного, соціальної, матеріальної та духовної шкоди іншій людині або групі людей. Основним критерієм оцінки поведінки як агресивної є психологічний – об'єкт не бажає подібну дію і звернення. Агресивності завжди притаманні конфлікт інтересів, цінностей, певних намірів тощо. Найгостріша соціальна проблема сучасності – це прояви агресивної поведінки в сучасному суспільстві.

Нині дослідження проявів агресивної поведінки особистості в різноманітних галузях діяльності особистості є дуже актуальним, а саме в діяльності поліцейських.

Особливу увагу, на наш погляд, слід приділити вивченню гендерних особливостей агресивності поліцейських на етапі фахового навчання у вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання.

Особливу практичну значимість ці дослідження мають в умовах специфічної діяльності поліцейських взагалі і в процесі підготовки здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання.

На основі вищевикладеного можна дійти висновку, що тема цього дослідження має важливе теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: поведінка, агресія, особистість, формування, гендерні особливості, поліція, суспільство.

The formation of personality occurs under the influence of the social environment. Adverse psychological, biological, socio-psychological factors distort a certain course of human development and lifestyle.

Aggression has a diverse nature: social, biological, physiological, moral, legal, and so on. Adding the word "psychological" means that in addition to many other methods of analysis, it is possible to identify the specific psychological nature of aggression.

Aggression is any form of personality, emotional, behavioral activity, which is aimed at insulting, humiliating, causing physical, social, material and spiritual harm to another person or group of people.

The main criterion for assessing behavior as aggressive is psychological – the object does not want such action and treatment. Aggression is always characterized by a conflict of interests, values, certain intentions. The most acute social problem of our time is the manifestations of aggressive behavior in modern society.

Currently, the study of manifestations of aggressive personality behavior in various areas of personality is very relevant. Namely in the activities of the police.

In our opinion, special attention should be paid to the study of gender peculiarities of police aggression at the stage of professional training in a higher education institution with specific training conditions.

Of particular practical importance, these studies are in terms of specific activities of police officers, in general and in the process of training applicants for higher education in higher education institutions with specific learning conditions.

Based on the above, we can conclude that the topic of this study has important theoretical and practical significance.

Key words: behavior, aggression, personality, formation, gender, police, society.

УДК 159

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.28.27>

Макарова О.П.

к.психол.н.,

старший викладач кафедри педагогіки та психології

Харківського національного університету внутрішніх справ

Aggredi походить від слова adgradi (агресивний), яке в буквальному розумінні означає «gradus» – «крок», ad – «на», тобто виходить щось подібне до «рухатися на», «наступати». У первинному сенсі бути агресивним ніби щось «рухатися в напрямі мети без зволікань, без страху і сумніву» [1].

Дж. Доллард проблеми агресії визначає як «акт цільової реакції, що є нанесення шкоди організму» Це визначення є визначенням для значної кількості подальших досліджень. Більшість дослідників агресію розглядають як реакцію ворожості на створену іншим фрустрацією, незалежно від того, наскільки ця фрустрація має ворожі наміри [9].

Е. Фромм виділяє псевдоагресію, до якої належать:

– ненавмисна псевдоагресія (випадковий постріл із пораненням людини);

– ігрова псевдоагресія (проявляється в навчальних тренінгах на майстерність, спритність тощо);

– псевдоагресія як самоствердження.

Псевдоагресія розуміється як самоствердження та знаходить підтвердження в спостереженнях за зв'язком між дією чоловічих статевих гормонів і агресивною поведінкою [10].

Е. Фромм виділяє кілька форм агресивності:

– спонтанна агресивність (причина – екстремальні умови: війна, релігія, політичні конфлікти тощо);

– агресивність, пов'язана із структурою особи [10].

Агресивна поведінка, яку ми розглядаємо, містить певні компоненти: емоційно-особистісний (ворожість), когнітивний (намір нанесення шкоди) та операцій (нанесення шкоди). Для прояву агресії доволі одного компонента.

Але тільки в разі прояви одночасно трьох компонентів слід розглядати агресивну поведінку (ворожість породжує наміри, які стають ціллю для конкретних дій).

Нині психологія розглядає кілька основних напрямів у вивченні агресивної поведінки.

З. Фрейд та К. Лоренц розглядали агресивність як вроджений інстинкт, який має свою власну енергію. Ця енергія періодично проявляється в агресивних діях. Певна кількість науковців вважають цю теорію не дуже вдалою, але вони вважають, що агресивність особистості має суто інстинктивний та біологічний характер [8].

Наступною теорією виступає фрустраційна теорія агресії. Представники цієї теорії вважають, що агресивна поведінка – це результат фрустрації, який виникає через перешкоди до певних дій суб'єкта або через неможливість досягнення цілі. У цій теорії науковці пов'язують фрустрацію та агресію, наголошуючи, що агресія завжди є результатом фрустрації [11].

Інша теорія представлена А. Бандурою, в якій центральне місце займає принцип навчання через спостереження. Він вважає, що виникнення агресивної поведінки залежить від пускових подразників, які пов'язані зі спонукальними чинниками. А. Бандура наголошує, що агресивна поведінка виникає тоді, коли наслідки агресії є привабливими для суб'єкта [12].

Важливу роль відіграють норми агресивної поведінки, значна частина з яких пов'язана з конкретною культурою та має певний принцип «Око за око» або, як його ще називають, «принцип відплати». Людина пізнає його ще з дитинства, коли приходить розуміння, що власна агресія може викликати агресію у відповідь або щоб тебе залишили у спокої «давати здачі». На прикладі дорослого життя можна розглянути таке, коли злочинця засуджували до смертної кари – злочини продовжили скоюватися, але смертна кара є найвищою мірою відплати і до неї засуджували не всіх злочинців. Страх покарання блокує агресивну поведінку, їй можуть перешкоджати і внутрішньо психічні фактори – почуття провини, каяття та ін. Найважливішим з інтрапсихічних факторів, який блокує агресивну поведінку, є здатність до емпатії та співпереживання [13].

Ми виходимо з гіпотези, що агресивність особистості та її схильність до агресивної поведінки суттєво детермінуються особливостями індивідуального розвитку. У появі агресивної поведінки беруть участь багато факторів, у тому числі вік, індивідуальні особливості, зовнішні фізичні й соціальні умови.

Характер агресивної поведінки суттєво визначається віковими особливостями людини. Кожен віковий етап має специфічну ситуацію розвитку й висуває певні вимоги до особистості. Адаптація до вікових вимог нерідко супроводжується різними проявами агресивної поведінки [4].

Розглядаючи агресивну поведінку в дитячому віці, можемо сказати, що вона є зворотною стороною беззахисності. Якщо дитина почуває себе незахищеною, то в неї формуються чисельні страхи. У молодшому шкільному віці агресія частіше проявляється до більш слабких учнів у формі глузувань, тиску, лайок, бійок. Специфічною особливістю агресивної поведінки в підлітковому віці є залежність від групи однолітків на тлі авторитету дорослих. Агресивна поведінка часто визначається як «бути сильним».

У процесі соціалізації особистості агресивна поведінка виконує низку важливих функцій. У нормі воно звільняє від страху, допомагає відстоювати свої інтереси, захищає від зовнішньої загрози, сприяє адаптації. У зв'язку з цим можна говорити про два види агресії: доброякісно-адаптивну й деструктивно-дезадаптивну.

У дорослих людей прояви агресивної поведінки більш різноманітні, оскільки визначаються переважно індивідуальними особливостями. Як індивідуально-особистісні характеристики, що потенціюють агресивну поведінку, зазвичай розглядають такі риси, острах суспільного несхвалення, дратівливість, підозрливість, а також схильність випробувати почуття сорому замість провини. Також на агресивну поведінку особистості впливає її здатність переносити фрустрацію.

Під фрустрацією розуміють стан, викликаний перешкодою на шляху задоволення потреби або досягнення мети. Фрустрація – досить поширене явище, і люди суттєво різняться щодо здатності справлятися з нею.

Фрустраційні теорії агресії (Д. Доллард, Л. Берковіц та ін.) розглядають агресію як наслідок фрустрації (перешкоди), що виникає на шляху цілеспрямованої дії людини або досягнення індивідом цільового стану.

Л. Берковіц наголошував, що між поняттям фрустрації та агресії стоїть проміжне – поняття відповідних умов середовища, що викликають агресію. Отже, фрустрація не завжди не відразу призводить до агресії, вона пробуджує в людині стан емоційної активності, а саме: гнів, який готує підґрунтя для агресивної поведінки. Водночас така поведінка можлива лише тоді, коли в ситуації будуть наявні сигнальні стимули, котрі мають агресивне забарвлення.

Таким чином, акт агресії має два джерела: гнів, що виник в індивіда, та сигнали. Л. Берковіц разом з однодумцями провели низку експериментів, один з яких отримав назву «Ефект

зброї». У результаті життєвого досвіду окремі об'єкти (сигнали агресії) асоціюються в людині з агресією. Таким об'єктом може бути зброя, яка не лише провокує агресію, а й створює психологічну дистанцію між жертвою та агресором.

На основі експериментальних досліджень у рамках фрустраційної теорії агресії визначено: агресія є важливою, але не єдиною відповіддю індивіда на фрустрацію; такі чинники, як культура, звичаї, виховання, регулюють агресивну поведінку; агресивна енергія не виробляється автоматично, вона є наслідком певної події (якоїсь невдачі); покарання і агресія – взаємопов'язані елементи: покарання в одних випадках може посилити, а в інших – послабити чи взагалі не вплинути на прояв агресії [1].

Якщо розглядати вплив гендерного (за ознаками статі) фактора, то чоловіки демонструють більш високі рівні прямої і фізичної агресії, тоді як жінки непрямої і вербальної агресії. Загалом чоловіки більш схильні до фізичного насильства, в той час як жінки частіше й успішніше демонструють вид психологічного насильства [6].

Те, що агресивність у чоловіків вища ніж у жінок, підтверджують значна кількість досліджень. Також науковцями встановлено, що жінки не менш схильні до агресії, оцінюють свої дії як справедливі або коли відчувають себе вільними від відповідальності.

Відмінність між чоловіками і жінками у використанні прямої фізичної агресії пояснюють різним рівнем тестостерону, дослідники вказують на зв'язок агресивної поведінки з високою концентрацією чоловічого гормону.

Р. Берон та Д. Річардсон визначають, що статеві відмінності у фізичній агресії більш помітні в ситуаціях, коли до агресії змушені вдаватися (через виконання соціальної ролі), на відміну від ситуації, коли до неї вдаються без жодного примусу. Схильність чоловіків демонструвати агресію більш очевидна після сильної провокації, аніж за її відсутності.

Агресія – це поведінка (індивідуальна або колективна), яка спрямована на завдання фізичної або психологічної шкоди [5].

Агресивність – це порівняно стійка риса особистості, що виражається в готовності до агресії [5].

Динамічні негативні зміни в соціальній, економічній та політичній сферах суспільства супроводжуються зростанням агресивності і ворожості, жорстокості та насильства.

Будь-які реформи в суспільстві пов'язані із соціальною активністю громадян, яка проявляється в подоланні перешкод, досягненні цілей, самоствердженні особистості, протидії складним життєвим ситуаціям та проявам агресивної поведінки. Індивідуальність людини формується під впливом навколиш-

нього середовища. Поєднання несприятливих біологічних, психологічних, сімейних та інших соціально-психологічних факторів спотворює нормальний перебіг становлення особистості та способу життя людини загалом.

Уявлення про міжособистісні стосунки, розвиток яких у колективі здобувачів вищої освіти вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання відбувається поступово у процесі формування особистості майбутнього поліцейського, його соціалізації, самооцінки особистісних якостей, визначення цінностей, найчастіше сприяють прояву агресивності та ворожості серед здобувачів вищої освіти [7].

До основних факторів, які зумовлюють агресивну поведінку здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, належать:

- сім'я як один із найважливіших детермінантів агресивності; соціальні детермінанти (взаємодія з однолітками, фрустрація тощо);
- зовнішні детермінанти (шум, великий вплив інформації);
- біологічна детермінанта (спадковість, гормони).

Детермінуючим фактором агресії в майбутніх поліцейських стають особистісні якості особистості, її правова свідомість і правова культура.

Агресія не виникає в соціальному вакуумі, на таку поведінку впливає присутність інших людей та їхніх дій. Специфічними передумовами агресії здобувачів вищої освіти зі специфічними умовами навчання зазвичай називають фрустрацію, вербальний і фізичний напад, підбурювання від оточуючих осіб, особливі характеристики жертви [3].

Наступним потужним детермінантом агресії у здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання є провокаційні дії зі сторони оточуючих, вони можуть бути фізичними або вербальними. Здобувачі освіти прагнуть «дати здачі» і тому відповідають нападом на напад. Така поведінка зумовлена бажанням запобігти можливому повторенню агресії з боку іншої особи. Спонукальною причиною агресивної поведінки курсантів можуть бути так звані «сторонні спостерігачі». Вони можуть відігравати роль підбурювачів, не будучи при цьому учасниками агресивних дій. Спостерігачі здатні стимулювати або, навпаки, придушувати агресію прямими діями (даючи поради учасникам конфлікту чи насміхаючись над ними).

На поведінку агресора можуть впливати поведінка і наміри потенційного об'єкта агресії – жертви (стан алкогольного чи наркотичного сп'яніння). Також важливе значення мають індивідуально-психологічні особливості агресора: його дратівливість, підозрілість, схильність відчувати вседозволеність і безкарність.

Ймовірність агресивної поведінки здобувачів вищої освіти у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання значною мірою залежить від емоційності особистості. Емоція – це перша реакція, що виникає миттєво, ще до того, як людина встигла усвідомити і проаналізувати інформацію, вона вже позначається на обличчі, позах, рухах. Емоції особливо чітко проявляються у стані паніки і в натовпі. Натовп перетворюється на тимчасову могутню спільноту (так вони себе відчувають), готову до руйнівних дій. У натовпі поріг толерантності до фрустраторів і стресорів помітно знижується, група стає агресивнішою, ніж її індивідуальні члени. Людина в масі схильна втрачати свою особистість.

Розрізняють експресивну, імпульсивну, афективну, ворожу та інструментальну агресію натовпу. Імпульсивна агресія здобувача вищої освіти вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання зазвичай спровокована в результаті дії якогось фактора, миттєво виникає і швидко припиняється.

Афективна агресія – це емоційний феномен, який практично повністю позбавлений дієвого компонента (кидатися в бійку, будучи приреченим на поразку). У разі інструментальної агресії дії на суб'єкта агресії нейтральні, використовуються як один із засобів її досягнення. Ворожа та інструментальна форма агресії є найбільш організованими, водночас зовнішньо вони можуть маскуватися під стійку поведінку [2].

З вищевикладеного бачимо, що агресивна поведінка здобувачів вищої освіти вищого навчального закладу зі специфічними умовами навчання визначається багатьма обставинами: установками, особистісними рисами характеру здобувачів освіти, зовнішніми обставинами, впливом оточуючих тощо.

Висновок з проведеного дослідження.

Аналіз психологічної літератури дав змогу сформулювати уявлення щодо понять агресії та агресивної поведінки.

Агресивність розглядається як людська форма поведінки, націлена на образу або спричинення шкоди іншій живій істоті. Агресивність розглядається як модель поведінки, а не як емоція, мотив або установка.

Формування агресивності людини і її схильність до агресивної поведінки суттєво детермінуються особливостями її індивідуального розвитку. У прояві агресивної поведінки беруть участь такі фактори, як вік, індивідуальні особливості, соціально-психологічні фактори, гендерні особливості тощо. Вирішальну роль у формуванні агресивної поведінки особистості відіграє соціальне оточення особистості.

Існує значна кількість особливостей демонстрації гендерної агресії, а також відмінностей між чоловіками та жінками у вираженні деструктивної поведінки у визначеній області. Розглядаються біологічні передумови появи такого роду активності, які можуть містити вроджені характеристики особистості. Значним фактором соціально-культурного впливу на особистість, надає базу не тільки для визначення гендерної ідентичності, а й формування гендерних стереотипів і ролей, які можуть стимулювати гендерну агресію в людей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний психологічний словник / Ребер Артур. Том 1 (А-О): Пер. з англ. Москва : Вече, Аст., 2000. 592 с.
2. Донцов А.І., Полозова Т.А. Проблеми об'єктивних детермінант міжособистісного конфлікту в групі. *Вест. МДУ. Психологія*. 1977. С. 53–55.
3. Качанова Ю.В. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці*. 2010. Т. 146. Вип. 133. С. 50–54.
4. Кравчук С.Л. особливості психологічних детермінантів агресивних проявів особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 21с.
5. Реан А.А. Гендерные различия структуры агрессивности у подростков. *Актуальные проблемы деятельности практических психологов*. 1999. № 3. С. 6–7.
6. Чалдини Р., Кенрик Д., Нейберг С. Агрессия: Лидерство. Альтруизм. Конфликт. Группы. Санкт-Петербург : Прайм Еврознак, 2002. С. 44–54.
7. Топольницька Г.Ю. Психологічні умови формування культури міжособистісних відносин у курсантів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 «Психологія діяльності в особливих умовах». Хмельницький, 2006. 21 с.
8. Фрейд З. Я і Воно URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freyd/ya_ono.Php
9. Юридична психологія: підручник / [Д.О. Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко та ін.]; за заг. ред. Л.І. Казміренко, Є.М. Моїсєєва. Київ : КНТ, 2007. 360 с.
10. Пілаш Д. Чи можливий світ без війни? Питання про витоки людської агресивності. URL: www.cirs.kiev.ua/edu/images/stories/pilash_mir%20bez%20voyny.doc.
11. Сергєєва К.В. Профілактика агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації : дис. ... канд. пед. наук. Київ. 2016. 368 с.
12. Bandura, A., Walters, R H. (1963) Social learning and personality development. New York : Holt, Rinehart & Winston.
13. Якубіна В.Л. Основні тенденції концептуалізації феномену мас в сучасній соціальній філософії. Київ, 2008. 266 с.